

A nagybányai Bányász Művelődési Otthon vezetősége például úgy kíván segítséget nyújtani a vele szocialista szerződést kötött brigádoknak is, hogy a művész-mű-közönség hármasságát elevebbé teszi. Már eddig is voltak olyan próbálkozásaik, amelyek során írókat, művészeket vittek le az üzemekbe, bányai munkahelyekre, de ezeknek elsősorban az alkotók elevebb valóságkapcsolata volt a céljuk. Most a művészi alkotások jobb megismerése, az új művészeti irányzatok megkedveltetése, s ezek értő élvezésének a megteremtése a cél.

Első próbálkozásként mai magyar irodalmunk néhány kérdésének megvitatása került napirendre, olyan megoldásban, hogy egy közös olvasmányélmény kapcsán vitatták meg a résztvevők a kérdéseket. Szóba kerültek olyan kérdések, mit is értünk új magyar irodalmon: hogy ez nem pusztán stílus vagy szerkezet kérdése, hanem elsősorban társadalmi át-

lakulásunkból sarjadó eszmék jelenlétét igényli. Beszéltek arról, hogy rendkívül gyorsan változó, alakuló világunkban milyen nehézséget jelent az íróknak a kor ellentmondásai között a valóság ábrázolása. Milyen kötelezettségeket ró az íróra az embernek olyan ábrázolása, „ahogy jön a tegnaptól és megyen a holnap felé”.

A nagyon eleven vitában résztvevő munkások joggal kifogásolták, hogy újabb irodalmunkban erősebb hangot kapnak a hibák, mint a meglévő pozitívumok. A gyakran fellelhető úrhatnamság, a kispolgári magatartás makacsul továbbélő megnyilvánulásai mellett ábrázolja a ma irodalma azt az erőt, amely törvényszerűen – előbb vagy utóbb, de – végső győzelmet arat ezek felett. Élénk vita alakult ki arról, is, helyes-e az az egyre gyakrabban jelentkező ábrázolásmód, hogy az írók nyitva hagyják a vitás kérdéseket, az olvasókra bízzák, hogy erkölcsi ítéletüket megfogalmazzák.

A vitázók helyes érzékkel az írói világot saját mindennapi életükkel szembeállították és ebből vonták le a következtetést, hogy a szocialista tudat kialakítása nem könnyű feladat. Akárcsak a társadalom fejlődésének, ennek is vannak törvényszerűségei. Marx írta a Tökében: „Egy társadalom még ha nyomára jött is mozgása természeti törvényének ... természetes fejlődési szakaszokat sem át nem ugorhat, sem parancsszóval el nem tüntethet. De megrövidítheti és enyhítheti a szülési fájdalmakat.”

Ezeknek a szülési fájdalmaknak enyhítője az irodalom is. Ezért dolgozik minden igazán nagy alkotó. Ahogy Illés Gyula válaszol a kor-felvetette kérdésére: „Dolgozom: küzdve alakítom / nemcsak magamat, aminő még / lehetek, akinek jövőjét / az „ihlet óráin” gyanítom: / formálom azt is, amivé ti/válhattok, – azt munkálom én ki.” Segítsen a közművelődés és akkor a költők nem dalolnak hiába.

MOLNÁR PÁL

A multörzés felelőssége

Valamennyi nemzet törekszik történelmi múltjának megismerésére, a műemléki kulturális értékek feltárására, közkinccsá tételére. A nagymúltú országok többségében – de másutt is – az évszázadok során feltárt műkincsek közönség gyarapításán túl a nemzeti tudat alakításába, a tudományos és kulturális élet mindennapos tevékenységébe. S keleten és nyugaton egyaránt különös aktualitást kap e probléma az ifjúság arculatának formálásában.

Hazánkban a műemlékvédelem csupán évszázados múltra tekinthet vissza. S az önálló nemzetté válás után, a kiegyezés adta részönállóság következtében csak részleges eredményeket mutathatott fel első időszakában; a Horthy-korszakban a fasiszta rendszer célkitűzéseit szolgálta. A műemlékek feltárása, állagának megóvása, tervszerű védelme csak szocialista rendszerünkben bontakozhatott ki. Ennek során a műemlékvédelem a műemléki és idegenforgalmi szempontokon túl fokozatosan a szocialista haza, a szülőföld megszerettetését és – közvetve, de esetenként közvetlenül is – a szocialista kultúrpolitika célkitűzéseinek megvalósítását szolgálja.

A műemlékvédelem Nógrád megyében is szép eredményeket mutathat fel. Igen nagy szolgálatot tett a helyi nevezetességű – különböző korokból való és építészeti stílusú – épületek, kúriák helyreállítása, célnak megfelelő hasznosítása terén, továbbá az országos, egyes esetekben nemzetközi érdeklődésre is számot tartó irodalmi emlékhelyek, népi építészeti együttesek felújításában, kultúrpolitikai hasznosításában. Történetek kezdeményezések – elsősorban a megyei pártbizottság és a megyei tanács részéről – a munkásmozgalom emlékhelyeinek feltérképezésére, e helyeken emléktáblák elhelyezésére.

A helyreállított műemlékek sorából kiemelkedik az 1960-ban és 1972-ben felújított horpácsi kúria, ahol a Mikszáth Kálmán életéről és munkásságáról szóló emlékkiállítás; az 1964-ben és 1972-ben helyreállított csesztvei kúria, ahol a Madách Imre-emlékkiállítás; a karancsgerényi Légrádi-féle vadászház, amelyben a felszabadulási állandó kiállítás és a Nógrádi partizáncsoport tevékenységét bemutató emlékkiállítás kapott helyet. Az utóbbit 1969-ben Salgótarján negyedszázados felszabadulási ünnepségei keretében avatták fel, illetve adták

át új rendeltetésének. Hollókőn a népi építészeti együttesek helyreállítása, közkinccsá tétele indult meg. Közel fél évtizedes előkészítő és felújítási munka után még az év folyamán adják át rendeltetésének a szécsényi Forgách-kastélyt: az épületben országos vadászattörténelmi állandó kiállítás mellett, régészeti, feudális kori, újkori-köztörténelmi, képzőművészeti és iskolatörténelmi kiállításokat helyeznek el. A felsorolást tovább nem folytatva kitűnik az az érdemi munka, amely a Nógrád megyei műemlékek helyreállítása és célnak megfelelő hasznosítása érdekében történt.

Ezen – alapjaiban elismerésre méltó és dicséretes – tevékenység érdemleges elismerése mellett azonban szükséges néhány, a megye sajátosságaiból, történelmi múltjából, osztályharcos hagyományaiból eredő problémára és azok megoldására is felhívni a figyelmet. E később taglatásra kerülő kérdéscsoport aktualitását eddig kellően fel nem ismert országos érdekek is indokolják. Nevezetesen az az egyre égetőbb és – az új, valamint legújabb kori történész-muzeológusok által – egyre hangosabban jelentkező jelzés, hogy a kapitalizmus és a szocializmus kezdeti szakaszának tárgyi emlékei, objektumai gyorsabban pusztulnak, mint az azt megelőző koroké.

Az elmúlt több mint száz év technikai fejlődésében, a tőkés osztály létrejöttében, a proletariátus kialakulásában, osztályá szerveződésében, fejlődésében és nem utolsósorban életmódjában bekövetkezett változások ugyanis számos problémát vetnek fel. A ma embere kevésbé észleli annak a nagy változásnak a horderejét, amelyet apáink, nagyapáink, dédnagyapáink és üknagyapáink átéltek: sokan ezt az időszakot még nem is tekintik történelemnek, mert képletesen szólva a tegnapelőtt a tegnappá, a tegnappá a mába, és bizony nem egy esetben a ma a holnapba nyúlik. Így felesleges kacatnak tart fontos tárgyi emléket, s csak a harácsoló üzletelő, a hobbyból gyűjtő, vagy legjobb esetben a muzeológus hívja fel a figyelmet a tárgyban rejlő történelmi értékre. Ennek ellenkezőjével is naponta találkozunk: egyre gyakoribbá válik a népi emlékek üzletszerű beszerzése, forgalmazása és nem egy esetben a nyugati országokba való kijuttatása. Ez nemcsak azért káros, mert külföldre viszik nemzeti kincsünk egy részét, hanem azért is, mert a magánosok magasra verik fel az árakat, aminek következtében a közgyűjtemények költségvetési összegeik terhére érdemlegesen egyre kevésbé vásárolhatnak. A magánosoknál lévő emléktárgy vagy viseleti darab a legtöbb esetben valós értéke felett kel el – vagy a mesterségesen felvert árak miatt eladásuk megreked.

A kapitalizmus és szocializmus kora tárgyi emlékeinek érté-

két megyénkben még országos nézőpontból is növeli, hogy egy földrajzi egység – a salgótarjáni iparvidék – keretén belül zajlott le egy olyan nagy történelmi átalakulás, mint a szén nagyüzemi termelése.

Az 1860-as évek elején meginduló bányászkodás megváltoztatta a gazdaság strukturáját, a szén tömeges feltárása megteremtette a lehetőséget új ipari nagyüzemek létrehozására. Mindkét ipari fejlesztési tényező kihatott a települések arculatának változására is: a nagyrészt paraszti birtoktestek mellett megjelentek a tőkés birtokok is, a kapitalizálódó falu köré pedig kolóniák települtek. Megindult a közlekedés modernizálási folyamata: az 1867-ben Salgótarjániig kiépített állami vasút mellé később kiépítették az iparvasúti hálózatot. A közlekedési útvonalak racionális kiépítése miatt a salgótarjáni iparvidéken igen sok alagutat kellett építeni. A szénbányászat és az ipari termelés fokozódása miatt újabb és újabb munkásokra volt szükség. Mivel azt az ittlakók nem vállalták és nem is értették hozzá, vendégmunkásokat hívtak külföldről. Ezek új viseletet, szokásokat hoztak magukkal.

A szén teremtette meg a lehetőséget a vas- és üvegipar letelepítésére. Az SKÜ elődje, a Salgótarjáni Vasfinomító Rt., majd a Rimamurányi-Salgótarján Rt., az Öblösüveggyár elődje a palackgyár, a LAMPART salgótarjáni üzemegysége elődje a Hirsch és Frank Művek, a XIX. század második és harmadik harmadában a település számára szokatlan épületeivel, gyárkéményeivel, kohóival hívta fel a figyelmet. A gyár belsejét, a műhelyeket, a raktárakat, gépeket természetesen csak az ott dolgozó munkások láthatták. Szabadunk első felében újabb üzemek létesültek, de a régebbiek is bővültek, korszerűsödtek. A szocialista építés első évtizedeiben nagyrészt még a régi keretek közt folyt a termelés. Az 50-es évek vége felé az MSZMP és a Foradalmi Munkás-paraszt Kormány által megindított és a helyi szervek által kivitelezett rekonstrukció, továbbá a 60-as esztendőik iparfejlesztő és új üzemeket telepítő munkája során – és legfőképpen a népgazdaságilag elsőbbségi energiastruktúra változásával – új helyzet állt elő.

A szén teljesítette történelmi hivatását, s alkalmazására a fenti tényezők miatt egyre kevesebb szükség mutatkozik. Salgótarján és környékének munkássága zömében már ipari jellegű. Új objektumok épültek és épülnek, új gépek és automata gépsorok kerülnek alkalmazásra. Megnövekedett a munkásság száma, változott összetétele. Az ipari struktúra is változott, sokat fejlődött a könnyűipar és a szolgáltató ipar. Mindezek következtében a bányamedence, bányaváros helyett találóbbá vált az iparvidék, iparváros jelző.

A modern nagyipar kialakulása, a technika ugrásszerű fejlődése következtében fokozatosan vetkőzte le és „nőtte ki ruháit” az iparvidék. Több tucat bányát zártak be, de bontottak le ipartelepeket, üzemrészeket is. A szénbányászkodás az iparvidék déli részére tolódott át. Az egykor technikai újdonságnak számító szénosztályozók, rakodók közül már csak néhány működik. Az iparvidék északi részén megszűnt az iparvasúti szállítási.

tás. A megye ipari fejlődésében kulcsszerepet betöltő bányászatnak a 60-as évek elején állítottak emléket a megye politikai és gazdasági vezetői azzal, hogy a József-tarót bányamúzeummá alakították át. Hasonló törekvést jeleznek – ha nem is váltották be mindenütt a hozzáfűzött reményeket – a különböző gyárak ipari termékeinek válogatásából készült kiállítások, mintatermek. (A legteljesebb és talán a legértékesebb ipartörténeti és iparművészeti gyűjteménnyel az öblösüveggyár rendelkezik. A többi nagyüzemünkben fennállásuk 75., illetve 100. évfordulójára rendezett ünnepek keretében készítettek alkalmi kiállításokat.) A kampányszerű gyűjtőmunkán alapuló kiállítások nagymértékben hozzájárultak az ünnepek nevelési célkitűzéseinek megvalósításához, de nem szolgálták azt a nemes célt, hogy önálló gyűjteménnyé, illetve állandó kiállitássá fejlesszék őket. A Tanácsköztársaság 40. évfordulója alkalmából alapított Nógrád megyei Munkásmozgalmi Múzeum hozzákezdett ugyan az iparvidékre jellemző tárgyi és dokumentációs anyagok gyűjtéséhez, megfelelő szakember híján – s leginkább raktározási gondok miatt – azonban e tevékenység csak kezdeti eredményeket mutathatott fel.

A városi, járási és nagyüzemi pártszervek segítségével, a vállalati igazgatók aktív közreműködésével 1972-ben kezdődhetett meg csak a Munkásmozgalmi Múzeum keretében az intenzív gyűjtő- és feldolgozó munka. Az első eredmények a város 50. évfordulójára rendezett kiállitást megelőző gyűjtőmunka során jelentkeztek. 1973-ban a kedvező tapasztalatokat felhasználva, az új Munkásmozgalmi Múzeumban felépítésre kerülő állandó kiállitáshoz a korabeli munkaeszközök és termékek gyűjtésével folytatódik a munka. A múzeumi gyűjtőmunkát bizonyos vonatkozásban objektív körülmények is segítik. Legtöbb nagyüzemünkben ugyanis – a korszerű munkaeszközök gépek mellett, vagy már használaton kívül, de még az üzemben – található 50, sőt 100 éves munkaeszközök is. Ezek begyűjtése a vállalatok igazgatósági főosztályaival, üzemegységvezetőkkel való együttműködés útján, a törvényes előírások betartásával történik. Különösen kedvező tapasztalatokat szereztünk az együttműködésben a Salgótarjáni Kohászati Üzemek, az öblösüveggyár és a LAMPART salgótarjáni gyáregysége vezetőivel, szocialista brigádvezetőivel.

A gyűjtőmunka során negatív tapasztalataink is voltak. Szomorúan kellett megállapítanunk, hogy az utókor számára értékes objektumok kerültek lebontásra, gépek, szerszámok jutottak selejtezésre és ezt követően zúzdába. Ilyen sorsra jutott a kapcsolatok hiánya miatt az első 1913-as automata Owens-gép. A történeti értékű objektumokkal rendelkező vállalatok, helyi tanácsok a múzeumok és a műemlékek védelmével foglalkozó intézmények, szervek, mozgalmak közötti menetek közötti munkakapcsolat, továbbá kellő átgondoltság hiánya miatt olyan objektumok is lebontásra kerültek, amelyek idegenforgalmi szempontból is kulcsszerepet töltenének be (mint például a salgóbányai fogaskerekű kisvasút, a közép-európai

hiességű somoskőújfalui kőzúzó és iparvasút, az első üveg-huták, aknák, bányabejáratok, stb.) Mivel ezek lebontásra, illetve leszerelésre kerültek, szükség lenne a még működő, vagy megfelelő állapotú ipartörténeti értéket képviselő objektumok, gépek nyilvántartásba vételére, védetté nyilvánítására, nehogy a selejtezés sorsára jussanak.

A munkáséletmód tárgyi emlékeinek gyűjtése, állagának megóvása nemcsak a mának, hanem az utókor számára is való hasznosítása ugyancsak országos múzeumi, de egyúttal idegenforgalmi feladat. A salgótarjáni iparvidék munkássága osztályá szerveződésének folyamata, kialakulásának körülményei számos vonatkozásban azonosak az országgal, de speciális vonásaik is megtalálhatók. A demográfiai adatok tanulmányozása szolgáltató részleges ismereteket, ez azonban nem pótolhatja a tárgyi világ hiányát. A múzeumi szakemberek szerencséjére itt még találhatunk (szinte originált állapotban) 70–80 éves kolóniákat, kolónia-típusokat, ritkábban lakásbelsőket, viseleti együtteseket. E vidék sajátossága, a különböző bányász- és ipari üzemek köré kiépített kolóniák különbözősége – a bányászok számára épített közöskonyhás fabarakk, a viszonylag korszerűbb, magasföldszintes szoba-konyhás acélgyári, az emeletes kaszárnyarendszerű hirsch-gyári stb. – mellett feltűnik az is, hogy a munkás a bányában és a gyárban betöltött munkahelye, beosztása (és ennek következtében jövedelme) szerint kapta a lakásokat. Az aknászok, gyári előmunkások például már elkülönített épületekben laktak.

Az újabb lakások építésével fokozatosan megszűnnek a kolóniák: ezért már most szükség lenne kijelölni lakástípusuk

szerint azokat az egységeket, amelyeket eredeti állapotukba vissza kívánunk helyezni. Természetesen arra törekedve, hogy a benne lévő bútorok, felszerelések is megfeleljenek a történeti hűségnek. A lakásbelső eredeti állapotba való visszahe-lyezése ma már igen nehéz. A lakások külseje, különösen a kolóniák esetében alig, vagy igen keveset változott, a berendezés és a viselet – több nemzedék ízlésváltozása következtében – már igen nagy fejlődésen ment keresztül. A lakásbelsőben és a viseletben bekövetkezett fordulópontok, a korszakok tipikus tárgyi anyagainak gyűjtése, a paraszti és munkásvisélet keveredése és egymás mellett élése – különösen az asszonyoknál – megnehezíti a gyűjtőmunkát. E téren is a szisztematikus gyűjteménygyarapításhoz van szükség nagyfokú társadalmi segítségére.

A csak vázlatosan felvetett, de a rendelkezésre álló terjedelem miatt csak részben kifejtett gondolatok egy része nem újkeletű. Ahhoz, hogy a máris meglévő nagyarányú lemaradást bepótoljuk, a múzeumi és műemléki intézmények részéről tervszerűbb munka, a gazdasági egységekkel intenzívebb együttműködés és a társadalom szélesebb rétegének intenzívebb bekapcsolása szükséges.

A műemlékek, ipartörténeti értékű tárgyak gyűjtése, az ipari objektumok védelme, állagának megóvása és a nevelésben való hasznosítása nem jelentheti, hogy nemzeti történetünk fontos emlékeinek védelméről, kultúrpolitikai hasznosításáról mondjunk le. Tevékenységünkben arra kell ügyelnünk, hogy a nemzeti hagyományok ápolása és a munkástradíciók felkarolása egységet képezzen.

ERDŐS ISTVÁN

Szabadszombat

I. László üzenete az íróasztalamon vált szombat délben, ahogy vidékről hazaértem. „A vízcsapod várhat még két napot. Hétfőn délutános vagyok, így csak reggel mehetnék fel. Vagy hagyjuk hétvégére? Szólj át az öregékhez, hogy mi újság! Laci”

Mivel a vízcsap a fürdőszobában nem egyszerűen csöpögött, hanem spriccelt, köpködött, folyt a szélrózsa minden irányába, ha tisztálkodási szándékkal hozzáért valaki, hát azonnal átmentem az „öregékhez”. Nagymama szokása szerint ölbeettett kezekkel ült a konyhában az ablak előtt. A tűzhelyen fortyogó étel-ekre figyelt félszemmel, félszemmel meg az utcát kémlelte. Jönnek-e az unokák hazafelé az iskolából.

– Nagymama! Negyedik szabadszombatján ejt át a tisztelt veje! Két hónapja vár rá az az átkozott vízcsap, hogy rendbe tegye. Azóta az Ingtatlan tizenötször megcsinálta volna...

- Szólni kell az Ingtatlannak, tanár úr!
- Hol van?
- Laci? Vagy az Ingtatlan?
- Laci!

– Festenek. Kifestenek egy lakást Rudival. Tegnap este szóltak nekik Galbácsék a negyedikről, hogy volna egy kis maszek munka, amiért fizenek is, és nem olyan baráti szívesség... Estére végeznek vele. Azt mondta, mire az Angyal elkezdődik, itthon lesznek.

- Szobafestést? Laci?
- Ő hát!

– Dehát, lakatos! Nem? Géplakatos!

– Attól, hogy lakatos, attól még a maga vízcsapját se tudná megszerelni. Más szakma az is, megint más a lakatosság, meg a mázolás. Ő mindent megcsinál, ha kell. Megmetszi a rózsafákat, átkárpitozza a nagyrekamiét, könyvespolcot épít, rádiót szerel.

Ülök kétségbeesetten a szürke pokróccal leterített heverőn, nagymama hátát fordít, a tűzhellyel foglalatkosodik. A tűzhely fölött falvédő, indigókék figurákkal, felirattal. „Az ebéd már készen vár, kedves férjem jössz-e már.” Nagy ricsajjal megérkeznek a fiúk az iskolából. Imike, Lacika. Ikkrek. Nyolcadikosok. Jobbról-balról megcsókolják a nagymamát, szüleik felől érdeklődnek.

– Apátok maszekol, anyátok takarít a kettős lépcsőházban, – mondja tömören nagymama, és leszedi az unokákról az iskolaköpenyt, melegítőfelsőt vesz elő az előszobai beépített szekrényből.

– Ebédre itthon legyetek – kiabált még a fiúk után, akik focival a hónuk alatt rohannak a ház mögötti játszótérre egy félórás szombat déli foci-csetepatéra.

Legszívesebben beállnék magam is a srácok közé, itt a Vásártér körül ugyanis gyakori eset, hogy negyven felé közeledő munkásapukák feltűrt nadrágszárral, együtt fociznak a fiaikkal. Rúgják a labdát a hétköznapi sok apró dühével rugóizmaikban, s ők a lehangosabb játékosok, számukra a legfontosabb a gól, a tizenegyes, a végeredmény...

2.

I. László 40 éves munkás. Géplakatos. 1973. tavaszán huszonöt éve, hogy a város egyik legnagyobb üzemének dolgozója lett. A nagy hagyományú gyár nevelte szakmunkássá, ott dolgozik meg-

szakítás nélkül negyedszázada. A szocialista brigád, amelynek tagja, háromszor nyerte el az aranykoszorús brigádjelvényt. Órabére 13,60, átlagos havi keresete 2 300 forint. Március elsején, a bérrendezéskor egy forint ötven fillér órabéremelést kapott. Családjához tartozik felesége, aki ugyanabban az üzemben rak-táros, és ezernyolcszáz forintot keres havonta, két fia – nyolcadikos kamaszok, házfelügyelő anyósa, akit négy lépcsőház tisztántartásáért, 48 lakás felügyeletéért, ugyanannyi család lakáskarban-tartásának szervezéséért havi 800 forintot kap –, s végül plusz egy személy, nagy-apa, aki hol van, hol nincs a létszámkeretben, aszerint, milyen tőrészhatárookra hangolódik vele szemben a család, illetve önmaga milyen belső korlátokkal tudja rendszabályozni rossz természetét és alkoholfogyasztását. Úgy is lehetne mondani, nagyapa a család szegénye. Mert azontúl, hogy néha a család békéjét megbontva, rossz hírét kelte félévre is néniéhez költözik egy Rökkant-telepi kis házba, azon túl hétköznapi viselkedése is sok kívánni valót hagy maga után. Nyugdíjas lévén apró-cseprő alkalmi munkát vállal; kétkézi munkát, egyszerű dolgokat, mint szénhordás, bútorszállítás, bevásárlás. Igen, bevásárlás. S ez az a pont, ez az a vállalkozás, ami nincs ingyére a családnak, mert nagyapának ebben a szolgálatában nem a munkát látják, hanem a kiszolgálást, a szolgáltszerepet. S aki munkás volt, ne legyen szolgálta, tartják. Nagyapa fél hétkor becsenget X tanár úr, Y doktor úr lakásán, – karján nagy bevásárló kosár –, és megkérdezi: mit hozzak. A tejboltból ezt, a hentesből emezt, a csemegéből ezeket, sorolják a megrendelő, s nagy-apa hűségesen sorban áll a boltokban,